

Kultūras mantojuma konservācija un restaurācija – no studiju programmas līdz virzienam

Marcis Dzenis, Riga Technical University

Kopsavilkums. 1990. gadā RTU Ķīmijas tehnoloģijas fakultātē tika uzsākta studentu apmācība kultūras mantojuma konservācijā un restaurācijā. Studiju programma tika izveidota uz Ķīmijas tehnoloģijas piecgadīgās inženieru studiju programmas bāzes un sākumā bija patstāvīga apmācības programma. Līdz ar pāreju uz bakalaura un maģistra studiju programmām tā kļuva par atsevišķu programmas "Ķīmija" specializācijas virzienu, kas izraisīja plašas un būtiskas sākotnējās programmas izmaiņas. Lai analizētu šo izmaiņu cēloņus un to izraisītās sekas, darbā apskatīti tādi jautājumi kā studiju programmas izveidošana, tās struktūra, iegūstamā kvalifikācija un to izmaiņas laikā, konservācija un restaurācija kā starpnozaru un starpprofesiju specializācija, mācību prakses un studentu zinātniskā darba problēmas, starptautiskā sadarbība, studiju finansēšana un apmācības materiālais un tehniskais nodrošinājums, sagatavotie speciālisti un to kvalifikācija.

Atslēgas vārdi: kultūras mantojums, konservācija, restaurācija, studiju programmas, izmaiņas, cēloņi, sekas, rezultāti.

I. IEVADS

Jebkuras nozares vai virziena attīstība ir saistīta ar diviem galvenajiem nosacījumiem – valsts attīstības prioritārajiem virzieniem un tās rīcībā esošajiem finanšu un cilvēkresursiem, dažāda līmeņa speciālistu sagatavošanu un šo speciālistu pieprasījumu.

Sfēra, kura nekad nav bijusi iekļauta Latvijas attīstības prioritārajos virzienos, ir kultūras mantojuma saglabāšana tā visdažādākajās formās, kas lielā mērā ir saistīta ar Valsts identitātes saglabāšanu, raksturo tās materiālās un intelektuālās attīstības pakāpi, izceļ to citu valstu starpā un rada priekšnosacījumus atsevišķu nozaru attīstībai. Ar šo sfēru, iespējams, nedaudz ir saistīts tāds prioritārais attīstības virziens kā "Letonika – latviešu valoda, kultūra un vēsture". Jebkurā gadījumā ir svarīgi, lai kultūras mantojuma saglabāšanā iesaistītos arvien vairāk cilvēku, pie kam, ar noteiktām zināšanām šajā jomā. Diemžēl speciālistu skaits, kuri spētu izprast, vadīt un praktiski realizēt kultūras mantojuma saglabāšanu, ir ierobežots.

II. REZULTĀTI UN TO IZVĒRTĒJUMS

Studiju programmas izveidošana un izmaiņas

Ideja par konservatoru/restauratoru apmācību Rīgas Tehniskajā universitātē (RTU), tajā laikā vēl Rīgas Politehniskajā institūtā, sākās vienlaicīgi ar tām pārmaiņām, kas notika Latvijā, atgūstot savu neatkarību. Droši vien idejas pamatā bija kritiskā stāvokļa apzināšanās kultūrvēsturisko vērtību saglabāšanā, atsevišķu šajā jomā strādājošo cilvēku

iniciatīva un spēja domāt par nākotni, necīgais speciālistu skaits ar augstāko tehnisko izglītību, kuri bija iesaistīti kultūras mantojuma saglabāšanā, kā arī konservatoru/restauratoru darbības aktivitātes pieaugums visā pasaulē. Konkrētajā gadījumā to pamudināja darīt vairāku Latvijas bibliotēku, muzeju un arhīvu vēstules ar ierosinājumu sākt šādu apmācību. Atbildot uz aicinājumu, 1990.gada 1.septembrī Rīgas Tehniskās universitātes Ķīmijas tehnoloģijas fakultātē pirmo reizi tika izveidota konservācijas un restaurācijas tehnoloģijas studentu grupa, kurā studijas uzsāka 8 no 109 fakultātes studentiem.

Būtībā studiju programmas sagatavošana sākās gadu agrāk.

Kultūras mantojuma konservācijas un restaurācijas studiju programma tika izveidota uz Ķīmijas tehnoloģijas piecgadīgās inženieru studiju programmas bāzes, daļēji aizvietojo tehniskos un tehnoloģiskos priekšmetus ar kultūrvēstures, konservācijā un restaurācijā ievadošiem un specializējošiem, ņemot vērā Latvijas bibliotēku, muzeju, arhīvu un citu ar kultūras vērtību saglabāšanu saistītu organizāciju ieteikumus un intereses. Šajā laikā RTU bija vienīgā Baltijas valstu universitāte, kas uzsāka studentu specializāciju kultūras mantojuma konservācijā un restaurācijā, balstoties uz ķīmiju kā zinātni. Programma tika izveidota tieši konservācijas un restaurācijas studentu apmācībai, un tā pastāvēja pilnīgi neatkarīgi no citām studiju programmām.

Izstrādājot un vēlāk pilnveidojot studiju programmu, tika ņemtas vērā Ģeotērborgas Universitātes Konservācijas institūta, Espo-Vantas Politehniskās universitātes Mākslas un dizaina institūta, Beļģijas Karaliskās mākslas akadēmijas Konservācijas un restaurācijas katedras, Dānijas Karaliskās mākslas akadēmijas Konservācijas skolas, Kanberas Universitātes Lietišķo zinātņu fakultātes (Austrālija) u.c. ar kultūras mantojuma saglabāšanu saistītu augstskolu studiju programmas un plāni, domājot par iespējamo sadarbību nākotnē un doktorantūras studiju programmas izveidošanu.

Tomēr, jau nākošajā, 1991./92. māc.g., studiju programma būtiski izmainījās, jo studiju laiks tika saīsināts no 5 uz 4 gadiem. Lai iegūtu inženiera diplomu, studentiem 7. semestrī bija jānoliek Valsts eksāmens un 8. semestra beigās jāaizstāv inženiera darbs.

1992.gadā tika uzsākta pāreja no studiju priekšmetu apjoma uzskaites stundās uz kredītpunktiem, kas turpmākajās studiju programmās un plānos vairākas reizes tika mainīti, bet 1993.gada beigās tika apstiprināts nolikums par RTU mācību priekšmetu reģistra izveidošanu.

Sākot no 1994./95. māc.g., četrgadīgo inženieru studiju programmu aizstāja bakalaura un inženiera studiju programmas ar 3.5 un 4 gadu ilgu apmācības laiku.

Izveidojot šīs jaunās programmas, kultūras mantojuma konservācijas un restaurācijas studiju programma zaudēja savu

patstāvību un tika iekļauta "Ķīmijas" studiju programmā kā viens no virzieniem, pakļaujoties visām tām prasībām, kādas tika izvirzītas "Ķīmijas" studiju programmai. Būtībā tas bija laiks, kad sāka mainīties konservācijas un restaurācijas studentu apmācības uzsvāri un galamērķis. Ja sākumā studijas sagatavoja kultūras mantojuma konservatorus/restauratorus, tad vēlāk – ķīmiķus-materiālzinātniekus-analītiķus.

Bakalaura studijas joprojām noslēdzās ar Valsts eksāmenu, pēc kura studenti ieguva bakalaura grādu, bet, turpinot studijas vēl pusgadu, izstrādājot un aizstāvēt kvalifikācijas darbu 10 kredītpunktu apmērā – inženiera kvalifikāciju.

No 1996. gada pavasara semestra (1995./96.m.g.) bakalaura Valsts eksāmenu aizstāja bakalaura darbs 3 kredītpunktu apmērā.

1996. gada vidū tika apstiprināts RTU maģistrantūras nolikums, bet ar 1996./97.m.g. uzsāktas studijas maģistrantūrā "Ķīmijas" profilā, kas kā vienu no studiju virzieniem ietvēra kultūras mantojuma konservāciju un restaurāciju. Sākotnēji studiju ilgums maģistrantūrā bija pusotrs gads, bet kopā ar bakalaura studijām – 5 gadi. "Ķīmijas" maģistrantūras studiju programmas obligātie priekšmeti kļuva obligāti konservācijas un restaurācijas virzienam.

Turpmākajos 2 studiju gados studiju ilgums maģistrantūrā (pēc 3.5 gadu bakalaura studijām) bija 2.5, bet inženierstudiju – 1.5 gadi. Tomēr studiju programmu pilnveidošana turpinājās. 1999./2000.māc.g. maģistrantūras studijas tika pagarinātas līdz 3 gadiem un inženierstudijas – līdz 2 gadiem. Nākamajiem 2 gadiem tika izveidoti pārejas plāni, samazinot bakalauru studiju laiku līdz 3 gadiem, bet 2002./03.māc.g. tika apstiprināti studiju plāni ar bakalaura studiju laiku 4 gadi un maģistra studiju laiku 2 gadi. Studiju ilgums no iestāšanās brīža līdz maģistra darba aizstāvēšanai bija 6 gadi, tāpat kā šodien. Konservācijas un restaurācijas studentu apmācība inženieru studiju programmā tika pārtraukta 2001./02.māc.g. Pēdējais inženieru izlaidums notika 2002.gadā, kad specializāciju absolvēja 5 inženieri.

Kopumā šī pāreja uz Eiropā izplatīto apmācības sistēmu bija saistīta ar sasteigtu un nepārdomātu studiju programmu un plānu izveidošanu, kas neienes stabilitāti mācību procesā, drīzāk gan haosu un apmācības kvalitātes pasliktināšanos, vismaz konservācijas un restaurācijas specializācijas robežās.

Protams, šādas nepārtrauktas studiju programmu izmaiņas, kā arī arvien vairāk ierobežotā rīcības brīvība, būtiski izmainīja sākotnējo konservācijas/restaurācijas studentu apmācības programmu, tuvinot to "Ķīmijas" programmai, padarīja to daudz nepievilcīgāku un neloģiskāku, nemaz nerunājot par patērēto laiku un enerģiju, veicot nepārtrauktās izmaiņas. Droši vien šīs izmaiņas bija viens no faktoriem, kas noteica turpmākās intereses samazināšanos par šo specializāciju.

Iegūstamā kvalifikācija un tās izmaiņas

Piešķirtās kvalifikācijas ieraksts studiju noslēguma dokumentā – bakalaura, inženiera un maģistra diplomā nav maznozīmīgs faktors, skatoties gan no absolventu un darba devēju redzes punkta, gan no konkurences darba tirgū. Pirmajā gadījumā tas ir visai būtisks, otrajā – zināmā mērā ierobežo konkurētspēju. Diemžēl, izmainoties studiju programmām, kā arī profesiju klasifikatoram un akreditācijas noteikumiem,

mainījās arī piešķiramā kvalifikācija, kas nepalika bez sekām specializācijas izvēlē.

Lai novērtētu kvalifikācijas darbu kvalitāti un piešķirtu attiecīgo kvalifikāciju konservācijas un restaurācijas specializācijai, tika izveidota sava Valsts eksaminācijas komisija (ar 2004.gadu – Valsts pārbaudījumu komisija), bet ar 1997.gadu inženierprojektu aizstāvēšanai un kvalifikācijas piešķiršanai – Inženiera profesijas kvalifikācijas komisija, kuras ilgstoši vadīja Dace Čoldere (Valsts Kultūras pieminekļu inspekcija), Sarmīte Gaismiņa (Latvijas Vēstures muzejs), Inese Sidraba (Brīvības pieminekļa un Brāļu kapu pārvalde), Rudīte Kalniņa (Latvijas Nacionālā bibliotēka) u.c.

Sākotnēji, pastāvot neatkarīgai studiju programmai, plānotā iegūstamā kvalifikācija bija ķīmiķis-konservators/restaurators. Tāpat bija iecerēts, ka, izpildot restauratoru atestācijas nolikuma prasības, Valsts eksaminācijas komisija, kuras sastāvā bija restauratoru atestācijas komisijas locekļi, diplomandam varēja piešķirt pirmo restauratora kvalifikācijas kategoriju, kuru, absolvējot fakultāti, gan neviens nekad neieguva.

1990. un 1991.gadā uzņemtajiem studentiem, kas studijas beidza 1995.gadā, pēc Valsts eksāmena nolikšanas tika piešķirts inženierzinātņu bakalaura grāds ķīmijas tehnoloģijā, bet pēc kvalifikācijas darba aizstāvēšanas inženiera-ķīmiķa kvalifikācija restaurācijas un konservācijas tehnoloģijā, kas saglabājās līdz 1996.gadam, bet 1996.gadā uzņemtajiem jau tika izsniegts inženiera diploms konservācijas un restaurācijas ķīmijā un tehnoloģijā. No 1997./98. līdz 1999./2000.māc.g. inženieriem piešķirtā kvalifikācija bija inženieris konservācijā un restaurācijā.

Bakalauru iegūtā kvalifikācija mainījās sekojoši – inženierzinātņu bakalauri ķīmijas tehnoloģijā, inženierzinātņu bakalauri restaurācijas un konservācijas (ķīmiskā) tehnoloģijā, ķīmijas bakalauri ķīmijā, dabaszinātņu bakalauri ķīmijā.

Maģistrantūras studentiem piešķirtā kvalifikācija, sākot no 1996./97.māc.g., bija inženierzinātņu maģistrs restaurācijas un konservācijas tehnoloģijā, bet turpmākajos gados – ķīmijas zinātņu maģistrs konservācijā un restaurācijā, ķīmijas maģistrs un beidzot – dabaszinātņu maģistrs ķīmijā.

1995.gada pavasarī notika pirmais konservācijas un restaurācijas specializācijas studentu izlaidums, kad no 8 studijas uzsākušajiem bakalaura diplomu saņēma visi, bet no tiem, turpinot studijas, inženiera diplomu – 6, maģistra diplomu – 4 studijas uzsākušie.

Studiju programmas struktūra un tās izmaiņas

Neatkarīgi no tā, kā mainījās studiju programmas saturs, studentu specializācijai tika piedāvāta koka, papīra, ādas, tekstiliju, metāla, dabīgo akmens materiālu, kā arī stikla, keramikas un porcelāna konservācija un restaurācija. Būtībā tika aptvertas visas galvenās materiālu grupas, ar kuru izpēti, sintēzi vai modifikāciju nodarbojās toreizējās Ķīmijas tehnoloģijas fakultātes, kā arī citu vadošo Latvijas zinātnisko institūtu zinātnieki un pasniedzēji. Teorētiskā apmācības bāze bija pilnīgi nodrošināta ar Latvijas vadošajiem speciālistiem.

Izveidotā studiju programma balstījās gan uz eksaktajām zinātnēm, tādām kā ķīmija un materiālzinātne, gan arī kultūras un mākslas zinātnēm. Pirmajām divām bija jāsniedz pietiekami dziļas zināšanas par materiālu ķīmisko uzbūvi,

struktūru un to ķīmiskajām un fizikālajām izmaiņām laikā, materiālu pētīšanas metodēm, lai identificētu un konstatētu ar tiem notikušās izmaiņas un izprastu, kā ierobežot šo materiālu destrukciju, pēdējām divām – par apstākļiem, kādos radās šie objekti, to kultūras, mākslas, lietošanas un emocionālām vērtībām, kas tos ierindojušas kultūras mantojuma sarakstā.

Par neatņemamu studiju sastāvdaļu bija jāklūst praksei, kuras laikā studenti apgūtu iemaņas konservācijā un restaurācijā, iepazītos ar konservatoru/restauratoru ikdienas darbu, pārbaudītu savu attieksmi un atbilstību izvēlētai specializācijai.

Studiju programmu kopumā veidoja 3 lieli apmācības bloki – teorētiskie lekciju kursi, kas ietvēra lekcijas, praktiskos un laboratorijas darbus, ikgadēja 3 nedēļu ilga vasaras prakse Latvijas bibliotēku, muzeju un arhīvu konservācijas un restaurācijas centros, laboratorijās un grupās, kā arī kvalifikācijas (diploma) darbs.

Studiju programma un plāni noteica arī lekciju kursu statusu – tie bija obligātie, ierobežotās un brīvās izvēles.

Diemžēl šī iecere pilnībā nerealizējās, tāpat kā izmainījās studiju programmas galvenais mērķis – sagatavot speciālistus *ķīmiķus-materiālzinātniekus-analītiķus*, t.i., zinātniekus ar ievirzi kultūras mantojuma saglabāšanā. Pietiekoši dziļas zināšanas ķīmijā un materiālzinātnē specializācijas beidzējiem ļautu strādāt arī ķīmijas un materiālzinātnes nozarēs, kas būtu papildu stimulējis studēt šajā programmā.

Konservācijas un restaurācijas specializācijas studiju plānu nosacīti veidoja 4 priekšmetu grupas: *pirmo* – bāzes priekšmeti, kas bija obligāti visiem Ķīmijas tehnoloģijas fakultātes studentiem un kuru pasniegšanu nodrošināja fakultātes mācību spēki. *Otro* grupu pārstāvēja kultūrvēsturiskie, konservācijā un restaurācijā ievadošie priekšmeti, tādi kā "Arheoloģija", kuru pasniedza Guntis Zemītis, "Etnogrāfija" (Mārtiņš Kuplais), "Numismātika un heraldika" (Kristīne Ducmane), "Mākslas vēsture" un "Stilu mācība" (Ojārs Spārītis, Agrita Tipāne), "Restaurācijas teorija un zinātne" (Gunita Čakare), "Ekspertīze un atribūcija" (Ilze Poriete, Sarmīte Gaismiņa), "Kultūras vērtību aizsardzības tiesiskie pamati" (Rihards Pētersons), "Polihromais koks" (Aīda Podziņa), "Muzeju mācība" (Jānis Garjāns), "Grāmatu māksla" (Aija Taimiņa), "Ikonaogrāfija un sakrālā arhitektūra" (Elita Grosmane), "Zīmēšana" (Viesturs Frišenfēlds), "Latvijas kultūras vēsture" (Andris Zvejnieks), "Latvijas arhitektūra" (Jānis Lejnieks), "Avotpētniecība, avoti un kultūrvide" (Aleksandrs Gavriļš), "Arhitektūras pieminekļu restaurācija un rekonstrukcija" – Andris Cinis, *trešo* – konservācijas un restaurācijas procesā izmantojamie materiāli, to pārbaudes, pētīšanas un identifikācijas metodes, piemēram, "Krāsu mācība", "Līmes un līmēšana", "Pigmenti un krāsvielas", "Lakas un krāsas", "Vispārīgā bioloģija", kuru pasniedza Līvija Vulfa, "Pētniecības metodes", "Praktiskās fotografēšanas un fotofiksācijas pamati", "Polimērmateriāli", "Neorganiskie celtniecības materiāli", "Senie materiāli un tehnoloģijas", kuras nodrošināja fakultātes mācību spēki, *ceturto* – septiņu jau minēto materiālu grupu materiālmācību kursi, kuru sagatavošanā lielu ieguldījumu deva Koksnes ķīmijas institūta speciālisti Agris Treimanis, Ģirts Zaķis, Jānis Zandersons, Ingeborga Andersone. Pie šīs grupas tāpat jāpieskaita tādi studiju priekšmeti kā "Dokumentu restaurācijas pamati" (Rudīte Kalniņa) un "Arheoloģisko

materiālu konservācija un restaurācija" (Sarmīte Gaismiņa). Diemžēl, mainoties studiju programmām visi šie priekšmeti, izņemot pēdējo, kā arī "Mākslas vēsture" un "Stilu mācība", tika izņemti no mācību plāniem, līdz ar to studiju virziens zaudēja savu kvalitāti un pievilcību.

Ņemot vērā materiālu izcelsmi, specializācijas ierobežotās izvēles studiju priekšmeti tika sadalīti 2 grupās, kuru ietvaros notika konservācijas un restaurācijas studentu specializācija. Pirmā grupa galvenokārt ietvēra organiskas izcelsmes materiālus – papīru, ādu, koku, tekstilijas un kā izņēmumu – arī metālu, otrā grupa – dabīgos akmens materiālus, stiklu, keramiku un porcelānu, t.i., neorganiskos materiālus. Pirmās materiālu grupas apmācību un koordināciju nodrošināja Polimērmateriālu institūts, bet otrās – Silikātu materiālu institūts. Konservācijas un restaurācijas specializācijas studiju programmas izveidošana, studiju nodrošināšana, mācību darba koordinācija un pārraudzība tika uzdots šī raksta autoram. Konservatoru/restauratoru apmācībā no Polimērmateriāla institūta tika iesaistīti Skaidrīte Reihmane, Velta Tupureina, Laimonis Mālers, Mārcis Dzenis, Jānis Kajaks, savukārt no Silikātu materiālu institūta – Linda Krāge, Ojārs Baumanis, Visvaldis un Ruta Švinkas, Janīna Sētiņa, Inese Sidraba, Jāzeps Bolšijs, Jānis Vaivads, bet no Neorganiskās, analītiskās un fizikālās ķīmijas katedras – Modris Drille, kuri gatavoja lekciju kursus tieši šai specializācijai.

1995.gadā Silikātu materiālu institūta sastāvā tika izveidots Akmens materiālu konservācijas un restaurācijas centrs, kas deva lielu ieguldījumu turpmākajā studentu praktiskajā apmācībā, bija bāze daudzu bakalaura un maģistra darbu izstrādei. Centrs veica gandrīz visu Latvijā restaurējamo un konservējamo ēku akmens materiālu analīzes, izstrādāja rekomendācijas to saglabāšanai, kā arī materiālus un sastāvus ēku konservācijai un restaurācijai. Būtībā centrs izveidojās par labu konservācijas un restaurācijas studentu apmācības un akmens materiālu zinātniskās izpētes bāzi, kur sekmīgi strādāja Inta Vītiņa, Silvija Igaune-Blumberga, Linda Krāge, Ojārs Baumanis, Silvija Lagzdīņa.

1999./2000.māc.g. tika atvērta "Materiālzinātnes" studiju programma, kas ļāva papildināt konservācijas un restaurācijas specializācijas programmu ar tādiem visai nepieciešamiem priekšmetiem kā "Materiālu struktūra un īpašības", "Metāli un sakausējumi".

Konservācija un restaurācija kā starpnozaru un starpprofesiju specializācija

Būtībā konservācijas un restaurācijas studiju programma apstiprina šādu formulējumu. Šīs īpatnības precīzi atspoguļojās mācību plānā, kas ietvēra ķīmijas, materiālzinātnes, kultūras un mākslas vēstures priekšmetus. Par to liecina arī apmācībā iesaistīto mācību spēku un zinātnieku profesiju spektrs. Lai realizētu sākotnējo studiju programmu, studentu apmācībā bez RTU Celtniecības, Arhitektūras un Ķīmijas tehnoloģijas fakultātes pasniedzējiem, kā lektori tika iesaistīti 22 ārštata pasniedzēji, zinātnieki un speciālisti no Latvijas Universitātes (Aleksandrs Gavriļš, Līvija Vulfa), Mākslas Akadēmijas (Ojārs Spārītis, Rihards Pētersons), Koksnes ķīmijas institūta, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas (Jānis Lejnieks), Celtniecības tehnikuma (Aīda Podziņa), bibliotēkām (Rudīte Kalniņa, Aija Taimiņa), muzejiem (Mārtiņš Kuplais, Kristīne

Ducmane, Guntis Zemītis, Sarmīte Gaismaņa, Jānis Garjāns), kā arī citu institūciju šeit nenosaukti speciālisti, kuri gatavoja un lasīja lekciju kursus, nerunājot par to lielo speciālistu skaitu, kuri vadīja studentu praksi, bakalauru, inženieru un maģistru darbu izstrādi, kvalifikācijas darbu aizstāvēšanas komisijas.

Skatoties no šodienas skatupunkta, tika izveidota kvalitatīva konservācijas un restaurācijas studentu apmācības programma, diemžēl tā bija pārāk plaša un smagnēja, lai efektīvi darbotos Latvijas apstākļos. Tās attīstību turpmākajos gados ierobežoja arī augstākās izglītības attīstības tendences, studiju finansiālais, materiālais un tehniskais nodrošinājums.

Prakse un ar to saistītās problēmas

Īpašu un svarīgu vietu konservācijas un restaurācijas studentu apmācībā bija jāieņem praktiskajai restaurācijai jeb praksei, kas vienīgā spēja nodrošināt konservācijai un restaurācijai tik ļoti nepieciešamo roku prasmi un darba pieredzi. Tās efektivitāte lielā mērā ir atkarīga no strādājošo konservatoru/restauratoru ieguldītā darba un pacietības, bet ne tikai. Praktikantam ir nepieciešama darbavietā, instrumenti un individuāls darbs ar studentu, saglabājot principu mācekli-meistars. Nevienam nav noslēpums, cik nepilnīgi ar instrumentiem, iekārtām un materiāliem ir apgādātas darba vietas konservācijas un restaurācijas laboratorijās, cik niecīgs ir saņemtais finansējums, lai tas varētu kaut daļēji kompensēt izdevumus, kas saistīti ar studentu apmācību un praksi ārpus fakultātes. Tas ir viens. Konservācija un restaurācija daudzos gadījumos ir nepārtraukts process. Tas ir regulārs darbs, kuru nevar kvalitatīvi veikt, strādājot periodiski. Diemžēl ne studenti, ne to prakses vadītāji nesaņēma nekādu finansiālo atbalstu, jo vienkārši tādi līdzekļi netika izdalīti. Ar laiku prakse kļuva par pašu studentu risināmu problēmu, tā gan tika iekļauta mācību plānā vasaras laikā, bet tās realizēšanai netika izdalīts neviens kredītpunkts, kas nosaka finansējumu. Studenti vasaras brīvlaiku galvenokārt izmantoja, strādājot labāk atalgotu darbu, lai iegūtu papildus līdzekļus.

Prakse gan tika sekmīgi realizēta programmas darbības sākuma periodā. Studenti praktizējās Vēstures muzeja, Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja, Kara muzeja, Etnogrāfiskā Brīvdabas muzeja, Liepājas vēstures un mākslas muzeja, Aizrobežu mākslas muzeja, Jelgavas un citu muzeju, kā arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas laboratorijās vai grupās, Valsts arhīvu ģenerāldirekcijas Centrālās mikrofotokopēšanas un dokumentu restaurācijas laboratorijā, kur darbu organizēja Sarmīte Gaismaņa, Ramona Tālberga, Velta Štrauss, Maruta Eiduka, Aina Būrija, Rudīte Kalniņa, Inta Rudzīte un citi, bet ar studentiem strādāja daudzi restauratori, kuru vārdi šeit nav minēti un kuru ieguldījums studentu praktiskajā apmācībā nav bijis mazāks. Tomēr ar laiku situācija izmainījās. Šo izmaiņu galvenie cēloņi un sekas jau minētas iepriekš.

Zinātniskās pētniecības darbs

Bez akadēmiskās un praktiskās apmācības konservatoru/restauratoru sagatavošanā nozīmīga vieta ir jāieņem zinātniskajam darbam, kā starpposmam starp abām iepriekš minētajām studiju formām. Diemžēl gan agrāk, gan tagad ar konservācijas un restaurācijas problēmām saistītais zinātniskais darbs ir samērā vāji izvērstis bibliotēku, muzeju un

arhīvu konservācijas un restaurācijas centros un grupās. Tas arī nav galvenais šeit strādājošo konservatoru/restauratoru uzdevums, tomēr zinātniskais darbs paplašina darbinieku redzesloku, ļauj sekot līdzi jaunākajām tendencēm, izmantot un apbērt jaunākos darba paņēmienus, metodes un materiālus.

Arī fakultātē zinātniskais darbs, kas saistīts ar konservācijas un restaurācijas problēmām, galvenokārt tika izvērstis Silikātu materiālu institūtā, veicot dabīgo un mākslīgo akmens materiālu izpēti Latvijā, kā arī piedaloties 2 Eiropas Savienības 5. līmeņa programmu - "Bioloģiskie Eiropas valstu kultūrvēsturiskā mantojuma akmens objekti (BIOBRUSH)" un "Multiplatformu ietekmes modelis un tā robežlīmeņa noteikšana kultūrvēsturiskajam mantojumam (MULTI-ASSES-NAS)" izpildē, kur lielu ieguldījumu devušas Linda Krāge un Inese Sidraba.

Konservācijas un restaurācijas studenti zinātnisko darbu veica, piedaloties atsevišķu projektu izpildē, kas diemžēl ne vienmēr bija saistīti ar konservācijas un restaurācijas tematiku, kā arī izstrādājot bakalaura un maģistra darbus. Sākot no 2004./05. māc. g., bakalaura studiju plānos tika iekļauts priekšmets "Zinātniski pētnieciskais darbs konservācijā", dodot iespēju savlaicīgi sākt risināt kādu no bakalaura vai maģistra darba problēmām, kā arī aktīvi piedalīties studentu zinātniskajās konferencēs. Tā bija iespēja uzsākt atsevišķus pētījumus, kuri interesēja konservatorus/restauratorus praktiķus.

Apmācības finansējums un materiālais nodrošinājums

Laika periodā no 1990. līdz 1995. gadam notika būtiskas izmaiņas izglītības un kultūras finansēšanā, bija beigusies eiforija par strauju Valsts un kultūras augšupeju. Kultūra, izglītība un zinātne bija atstātas pabēru lomā un saņēma finansējumu pēc pārpalikuma principa. Nenoliedzami, šajā laika periodā pasniedzēju algas, kā arī studiju materiālais un tehniskais nodrošinājums nedaudz pieauga, tomēr tās bija nesamērīgi mazas, lai ieinteresētu citu augstskolu un zinātnisko institūtu pasniedzējus un zinātniekus piedalīties mācību procesā. Tas būtiski atspoguļojās arī mācību plānos, kad pakāpeniski nācās atteikties no daudziem interesantiem un nepieciešamiem studiju priekšmetiem. Pirmkārt, šīs izmaiņas skāra otro – kultūrvēsturisko, konservācijā un restaurācijā ievadošo priekšmetu grupu, kas minēta jau iepriekš, kā arī materiālzinību priekšmetus, kurus lasīja Koksnes ķīmijas institūta speciālisti, t.i., ārstata pasniedzēji.

1997./98. māc. g. bija pēdējais, kad konservācijas un restaurācijas studiju virzienā iestājās 8 studenti no fakultātē ieskaitītajiem 51, t.i., apmēram 15.5%. Diemžēl jau nākošajā gadā samērā krasi samazinājās to studentu skaits, kuri vēlējās studēt konservāciju un restaurāciju. Vairākus gadus šajā specializācijā netika uzņemts neviens students. Šādas attieksmes galvenais cēlonis, visticamāk, bija Latvijas iedzīvotāju smagais finansiālais stāvoklis, studentu niecīgās stipendijas, zemās konservatoru un restauratoru algas bibliotēkās, muzejos un arhīvos. Studentiem bija jāmeklē papildu ienākumi, kurus nevarēja piedāvāt darbs konservācijas un restaurācijas nozarē ne studiju laikā, ne arī pēc to beigšanas. Domājot par sevis nodrošināšanu un nākotni, studenti sāka strādāt citās darba vietās ar lielāku darba

samaksu un brīvāku darba režīmu, lielākām perspektīvām nākotnē. Ļoti iespējams, ka studenti mācību laikā neieguva to, ko bija vēlējušies vai iedomājušies.

Tomēr, sākot no 2001./02.māc.g. 3-4 studenti atkal izvēlējās šo specializāciju turpmākajām studijām.

Būtībāniecīgais finansējums un princips, ka nauda seko studentam, bija galvenais cēlonis, kādēļ nepārtraukti tika izdarītas izmaiņas konservatoru un restauratoru apmācības plānā. No tā pakāpeniski tika izņemti tie priekšmeti, kurus nodrošināja ārpus RTU strādājošie speciālisti, tādējādi izkropļojot studiju plānus un mazinot interesi par šo studiju virzienu. Jāatzīmē, ka studiju sākumā neliels finansiāls atbalsts tika saņemts tieši no Izglītības ministrijas. Beidzoties šim finansiālajam atbalstam, nācās meklēt sponsorus, kuri arī tika atrasti. Vēlāk neliels finansējums tika saņemts, izpildot tirgus orientēta pētījuma projektu, kuru finansēja Izglītības un zinātnes ministrija, kas ļāva nedaudz finansiāli atbalstīt pasniedzējus un palielināt to ieinteresētību piedalīties mācību procesā.

Nekāds papildus finansiālais atbalsts netika saņemts arī no fakultātes, kaut gan konservācija un restaurācija bija viens no tiem virzieniem, kurā bija pietiekami daudz studētgrībētāju, pie kam pirmajos gados bija pat konkurss uz izdalītajām studiju vietām. Polimērmateriālu institūtam, kura lietvedībā un mācību reģistrā atradās konservācijas un restaurācijas virziena studiju priekšmeti, pašam bija jātiek galā ar finansiālajām grūtībām. Skaidrs bija viens – ja grupā nav 6-7 studenti, šī virziena uzturēšana notiek uz citu studiju programmu un virzienu rēķina. Arī 2010./11.māc.g. apmācībai izdalītie finanšu resursi un mazais studentu skaits nenodrošina normālu stundu pasniedzēju un pamatdarbā strādājošo apmaksu, piemēram, ja bakalaura studiju programmā ir lekciju kurss, kas novērtēts ar 2 kredītpunktiem (atbilst 32 auditorijas stundām), un to lasa 4 studentiem, darba alga, ko saņem pasniedzējs bez atvilkumiem (uz papīra) ir 97 Ls, ja 4 maģistriem tiek lasīts 3 kredītpunktu (38 st.) priekšmets – atalgojums ir 218 Ls.

Pārējie izdevumi, kas saistīti ar mācību procesa nodrošināšanu 2010./11.māc.g., pārrēķinot uz 1 kredītpunktu un 1 bakalaura un maģistra programmas studentu, ir apmēram 2.4 un 3.5 Ls attiecīgi.

2009./10.māc.g. šie skaitļi bija vēl mazāki.

Viena no problēmām, īpaši studiju programmas apgūšanas sākuma stadijā, bija izteiktais mācību, zinātniskās un tehniskās literatūras trūkums. Pieejamā literatūra bija ierobežota un samērā veca. Atsevišķi ar restaurāciju un konservāciju saistītie zinātniskie žurnāli Latvijā nonāca, pateicoties restauratoru personīgiem kontaktiem un pasūtījumiem. Visbiežāk tā tika iegūta ārzemju konferenču laikā vai stažējoties ārzemēs. Arī pieēja interneta izziņas avotiem sākuma periodā bija visai ierobežota. Tomēr 1996.gadā Starptautiskās kultūras mantojuma aizsardzības un restaurācijas studiju centra (ICCROM) tehniskās palīdzības programmas ietvaros fakultāte saņēma apmēram 60 grāmatu, ne pašas jaunākās un ne visās interesējošās nozarēs, tomēr tā bija bāze turpmākajam darbam. Tomēr laika gaitā šī situācija pakāpeniski uzlabojās. Šodien studentiem pilnībā ir pieejami interneta resursi, bibliotēkas un fakultāte ir spējīga iegādāties visnepieciešamākās grāmatas un žurnālus. Informācijas trūkums ir

likvidēts, atliek tikai racionāli izmantot to, kas ir mūsu rīcībā. Tomēr viena no problēmām joprojām pastāv un ir saistīta ar svešvalodu nepietiekamajām zināšanām.

Lekciju konspektu sagatavošana bija un ir katra pasniedzēja ziņā un ir viņa darba prestiža jautājums, jo par šo darbu pasniedzējs nesāņem neko. 2005.gada beigās tika uzsākts ESF finansētais projekts "Lietišķo elementu pastiprināšana RTU studiju programmā "Ķīmija"", kuras finansējums ļāva pilnveidot vai sagatavot daļu no lekcijām vairākos konservācijas un restaurācijas programmas lekcijuursos.

Starptautiskā sadarbība

Starptautiskā sadarbība kultūras mantojuma konservācijā un restaurācijā fakultātes līmenī būtībā sākās ar Lindas Krāģes doktorantūras studijām Gēteborgas Universitātes Konservācijas institūtā, pateicoties profesora Jana Rosvala iniciatīvai. Šī sadarbība izvērtās plašāk no 1996.gada. 1997.gadā tika izveidots Baltijas-Ziemeļvalstu konservācijas apmācības tīkls (Baltic-Nordic Conservation Network), kura mērķis bija veicināt zinātnu doktoru sagatavošanu kultūras mantojuma konservācijā un restaurācijā. Projekta ietvaros notika 3 semināri – Gēteborgā, Rīgā (1997.gada 7.-9.oktobrī) un Vantā, kuros piedalījās arī Lietuvas un Igaunijas potenciālie doktoranti un šī tīkla koordinatori visās 3 Baltijas valstīs – Tannars Rūbens, Jonas Glemza un Mārcis Dzenis. Semināros no organizatoru puses bez Jana Rosvala piedalījās Stigs Alebī un Bosse Lāgerkvists.

Šajā pašā laikā izvērtās visai auglīga sadarbība ar Espo-Vantas Politehniskās universitātes Mākslas un dizaina institūtu, kura direktors bija Rihards Hordāls. Pēc viņa ieteikuma 1996.gada februārī tika sagatavots pamatojums Starptautiskajam kultūras mantojuma aizsardzības un restaurācijas studiju centram (ICCROM) un saņemtas vairāk nekā 60 konservācijas un restaurācijas apmācībai tik nepieciešamās grāmatas, kuru trūkums bija īpaši jūtams sākuma periodā. Lai papildinātu pieejamo literatūras klāstu, tika nosūtīta vēstule ASV Ķīmiķu biedrībai, kuras atbalsts bija daudz mazāks. Pateicoties Riharda Hordāla aktivitātei, sadarbība ar šo institūtu kļuva daudz ciešāka. Rīgā viesojās lektors Heiki Haihā, kas nolasīja lekciju ciklu par keramikas konservāciju un restaurāciju.

1999./2000.māc.g. tika parakstīts pirmais divpusējās sadarbības līgums ar Vantas Mākslas un dizaina institūtu par studentu savstarpējo apmaiņu SOCRATES/ERASMUS programmas ietvaros. Diemžēl šīs iespējas pilnvērtīgi netika izmantotas un apmaiņā piedalījās tikai daži – maģistrantūras studente Inga Erinovska, kura vēlāk zināšanas papildināja arī Dānijā, kā arī Edvīns Šteingolds.

To, cik nozīmīgs ir bijis Jana Rosvala un Riharda Hordāla ieguldījums fakultātes konservācijas un restaurācijas studiju programmas pilnveidošanā un mācību procesu nodrošināšanā, var novērtēt tikai šodien. Līdz ar Jana Rosvala aiziešanu no direktora amata un Riharda Hordāla pāragro nāvi, sadarbība praktiski izbeidzās. Šis laiks diemžēl sakrita ar studētgrībētāju skaita krasu samazināšanos, kaut gan bija izveidojušies visai labvēlīgi nosacījumi turpmākai konservācijas un restaurācijas studentu apmācībai.

No 1999.gada izvērtās sadarbība ar Seinajoki Politehniskā institūta Kultūras un dizaina skolas restaurācijas nodaļu, kad

Materiālzinātnes un lietišķās ķīmijas fakultāte tika iesaistīta Leonardo da Vinči projektā "Liepājas Sv. Trīsvienības baznīcas konservācija un restaurācija (CoReTri)", (FIN-02-A-PL-82-b). Jauns projekts – "Sv. Trīsvienības baznīcas konservācija, dokumentācija un modelēšana (CoDoMoTri)", (FIN-04-A-PL-67-b) tika uzsākts 2004.gadā, bet 2006.gadā jau trešais projekts – "Sv. Trīsvienības baznīcas konservācija, dokumentācija un mārketinga (CoDoMoTri)", (FI-06-A-PL-6082-b). Diemžēl šajā laikā konservācijas un restaurācijas specializācijā studēja vairs tikai daži studenti, kuri jau strādāja, bet finansējuma, lai segtu studentu uzturēšanos Liepājā, nebija, tādēļ aktīva sadarbība baznīcas altāra konservācijā nenotika.

Sagatavotie speciālisti

Neskatoties uz to, ka konservācijas un restaurācijas specializācijas studiju programma 20 gadus ilgajā pastāvēšanas laikā ir būtiski mainījusies, neliels skaits studentu joprojām to tomēr vēlas apgūt. Pašlaik, t.i., 2010./11.māc.g. bakalaura programmā studē 7, bet maģistra studiju programmā – 3 studenti.

Kopš 1990.gada konservācijas un restaurācijas specializāciju kā studiju virzienu ir izvēlējušies 86 studenti, bet beiguši kādu no studiju programmām – 58 jeb 67%. No viņiem bakalaura grādu ieguvuši, bet diemžēl turpmākās studijas pārtraukuši 15 jeb 26%, inženiera kvalifikāciju – 17 jeb 29%, maģistra akadēmisko grādu – 26 jeb 45%. Pēc maģistra studijām zinātņu doktora grādu ar kultūras mantojuma konservāciju un restaurāciju saistītā virzienā ir

ieguvušas Diāna Bajāre un Inese Sidraba, ļoti gribas ticēt, ka to tuvākajā laikā iegūs arī Ronalds Lūsis un Jana Svare.

Ir ļoti patīkami, ka, neskatoties uz visu, šodien savā profesijā strādā šīs specializācijas absolventi Indra Tuņa, Māra Sprūdža, Inga Šteingolde, Māris Jēkabsons, Ronalds Lūsis, Inese Sidraba, Dace Kazuša, Ieva Grunte, Inese Venckus, Ieva Balama, Ausma Skroba, Baiba Černaja, studē un strādā Oksana Plotņikova un Jana Svare.

III. SECINĀJUMI

Kultūras mantojuma konservācijas un restaurācijas speciālistu sagatavošana Latvijas muzejiem, bibliotēkām un arhīviem, balstoties uz dabaszinātnēm un materiālzinātnei, ir aktuāla, tomēr pieprasīto speciālistu, kā arī studētgrībētāju skaits ir ierobežots.

Nelielais studentu skaits konservācijas un restaurācijas specializācijā nespēj nodrošināt normālu ārštata un fakultātes pasniedzēju darba samaksu, kā arī apmācības materiālo un tehnisko nodrošinājumu. Lai to veiktu, ir nepieciešama papildu līdzekļu piesaistīšana.

Optimālākā konservācijas un restaurācijas studentu apmācības organizācijas forma ir tās iekļaušana "Ķīmijas" vai "Materiālzinātnes" bakalauru un maģistru studiju programmās, veidojot to kā specializācijas virzienu.

Marcis Dzenis, Assoc. Professor, Dr.sc.ing.
Riga Technical University, Faculty of Material Science and Applied Chemistry
Address: 14/24 Azenes Street, Riga, LV-1007, Latvia
E-mail: marcis@ktf.rtu.lv

Marcis Dzenis. Conservation and Restoration of Cultural Heritage – from an Independent Study Programme till Specialization Direction

In 1990 the Faculty of Chemical Technology of the Riga Technical University started a new study programme "Conservation and Restoration of Cultural Heritage". Study programme was developed on the basis of the five year engineering study programme "Chemical Technology" and in the beginning was an independent programme just for conservation and restoration students. With the transition to bachelor's and master's study programmes "Conservation and Restoration" programme lost its independence and became as specialization direction in the study programme "Chemistry". That was the reason for extensive and essential changes in the structure and content of the previous study programme. The article analyses such aspects as the compilation of the study programme, its structure and the assigned degrees, their changes with time, conservation and restoration as interdisciplinary and interprofessional specialization, practical training and research work of students and problems connected with their realization, international collaboration in the field of education, reward of teaching staff as well as materials and equipment needed in the teaching process, graduates and their qualification.

It is shown that incorporation of specialization study plans in the programme "Chemistry" or "Material Science" as a separate study direction is a more acceptable form for teaching small number of conservation and restoration students. Small number of students and existing model of financing when money follows the student do not stimulate the teaching process and require raising of additional resources.

Марцис Дзенис. Консервация и реставрация культурного наследия – от самостоятельной программы обучения до направления специализации

В 1990 году на факультете Химической технологии Рижского политехнического института была открыта новая программа обучения студентов - "Консервация и реставрация культурного наследия". Программа была создана на базе пятилетней программы обучения инженеров по специализации "Химическая технология" как самостоятельная программа. Однако с переходом на новую систему обучения, то есть, внедрения программ бакалавра и магистра, программа "Консервация и реставрация" стала одним из направлений программы "Химия", что повлекло за собой существенные изменения в содержании созданной программы.

Для анализа причин изменения программы и вызванных ими последствий в статье рассмотрены вопросы создания структуры программы, присваиваемая квалификация и ее изменения в течение времени, консервация и реставрация как междисциплинарная и межпрофессиональная специализация, практика и научно-исследовательская работа, проблемы их реализации, международное сотрудничество в процессе обучения, финансирование и материально-техническое обеспечение процесса обучения, подготовка специалистов и их квалификация.

Показано, что наиболее эффективной и приемлемой формой обучения малых групп студентов, специализирующихся в "Консервации и реставрации культурного наследия", является их включение в программу "Химия" или "Материаловедение" как отдельного направления специализации. Небольшое число студентов и существующая методика выделения средств для учебного процесса, которая зависит от числа студентов, не способствует их качественной подготовке и требует привлечения дополнительных средств.